

LAUSUNTO OPETUSMINISTERIÖLLE
TEKIJÄNOIKEUSLAINSÄÄDÄNNÖN JA –JÄRJESTELMÄN KEHITTÄMISESTÄ

Suomen valokuvataiteen museo
Tallberginkatu 1 G
00180 Helsinki

29.5.2007

Puh. 09 6866 360
fmp@fmp.fi

Julkisten kokoelmien kuva-aineistoja on voitava käyttää

Kulttuuriperintöalan tarpeet tekijänoikeuslainsäädännön kehittämiseksi lähtevät kansalaisten muuttuvista tarpeista. Nyky-yleisö odottaa alan tarjoavan tietoa suomalaisista valokuvista ja valokuvataiteesta julkisissa tietoverkoissa. Verkkoluetteloiden avulla voidaan palvella yksittäisiä tiedontarvitsijoita, opetus- ja tutkimusryhmiä ja kulttuuriteollisuuden palveluksessa toimivia valokuvankäyttäjiä. Ammattivalokuvaajien ja valokuvataiteilijoiden panos tässä valtavassa sisällöntarjontahankkeessa on korvattava tekijänoikeusjärjestöjen ja opetusministeriön neuvottelemalla sopimuslisenssillä, joka kattaa julkisrahoitteen kulttuuriperintöalan kuvankäytön. Tekijänoikeusjärjestelmä voi olla eettisesti kestävä, kun se toteuttaa perimmäistä tarkoitustaan ja turvaa luovaa työtä tekevien oikeuden taloudelliseen toimeentuloon.

Mahdollisuutta käyttää julkisissa kokoelmissa olevia kuva-aineistoja pitää edistää kaikin tavoin. Suomen valtion pitäisi Hollannin tapaan luoda pitkäjänteinen digitointipolitiikka, jonka avulla digitointityö (kokoelmien luettelointi ja kuvaaminen) muutetaan projektiluonteisesta pysyväksi toiminnaksi tavoitteenaan kansalaisten kulttuurihistoriallisten tiedontarpeiden tyydyttäminen ja visuaalisen kulttuurimme kehittäminen. Tämä edellyttää merkittävää rahallista panostusta tietoyhteiskunnan infrastruktuuriin kuuluviin työkaluihin: muun muassa kulttuuriperintöalan yhteiseen portaaliin, joka mahdollistaa yhteishaut koko kansallisesta aineistostamme.

Valtion ja tekijänoikeusjärjestöjen yhteishankkeina on luotava kuvien verkkokäyttöä varten teknisiä järjestelmiä, jotka mahdollistavat kuvien käytön sekä sivistyksellisiin, että kaupallisiin tarkoituksiin tekijöiden taloudelliset oikeudet huomioon ottaen. Kulttuuriperintöalaa varten pitäisi myös luoda mallisopimuksia, koska kokoelmissa olevien kuvien kaupallisesta käytöstä sovitaan jatkossakin tekijänoikeuksien omistajan ja kulttuurilaitosten välisillä sopimuksilla.

Valokuvaajien toiminnan ja tekijänoikeuksien haltijoiden tietojen keräämiseksi valtion toivotaan rahoittavan Suomen valokuvataiteen museon ylläpitämisen, nyt vain tilapäisen rahoituksen varassa toimivan, Suomalaiset valokuvaajat –tietokannan ylläpitämistä ja laajentamista. Keskitetysti hoidettuna ja yhteistyössä alan muiden toimijoiden kanssa estetään eri laitoksissa tapahtuva jatkuva päällekkäinen työ. Kulttuuriperintölaitoksen lisäksi tietokantaa voivat käyttää kaikki kansalaiset. Kansallisen valokuvaajamatrikkelin käyttöön saaminen tuo mahdolliseksi toteuttaa tekijälähtöistä auteur-ajattelua myös valokuva-alalla.

Toinen hankkeemme, jolla pyrimme luomaan työkaluja arkistojen ja museoiden tekijänoikeuskulttuurin kohottamiseksi on kehittämämme uudentyyppinen valokuvien arkistotiedonhallintajärjestelmä, jossa tieto kuva-aineistosta linkitetään tietoon käyttöoikeuksia koskevista sopimuksista. Kulttuuriperintöalan ongelmana on kehittymätön sopimuskulttuuri, aiemmin on pitkälti luotettu suullisiin sopimuksiin, ja taannehtivasti sopiminen on valtava urakka.

Taustaa

Kulttuuriperinnön käsite puuttuu tekijänoikeuslaista. Laki on säädetty viihdeteollisuuden näkökulmasta ja tarpeisiin. Lähtökohta näkyy myös keskustelumuistiossa käytetyssä rooliassa tekijä - käyttäjä – kuluttaja. Arkistojen ja museon näkökulmasta ketjun loppupäässä ei ole kuluttaja vaan kansalainen, joka hankkii tarvitsemaansa tietoa kuvina tai muussa muodossa.

Kulttuuriperintöala, eli julkisesti rahoitetut museot, kirjastot ja arkistot, hankkivat käyttöoikeuksia välittääkseen tietoa kuvallisesta perinnöstämme. Arkistokuvia myymällä ei pystytä kattamaan niitä kustannuksia, joita syntyy luetteloinnista, konservoinnista, digitoinnista ja pitkäaikaissäilytyksestä. Museoiden kuvamyynti ei ole kannattavaa liiketoimintaa. Tämä näkyy selkeästi suurien kuva-aineistojen hallitsevien yritysten halussa siirtää vanhempi kuva-aineisto museoihin ja julkisesti rahoitettuihin kokoelmiin.

Kulttuuriperintöalaa vaivaava kehittymätön sopimuskulttuuri periytyy muistiorganisaatioiden roolista kansallisen identiteetin ylläpitäjänä: aineistojen valtaosa on lahjoitettu, jotta ne olisivat yhteisessä käytössä rakentamassa ja valistamassa kansakuntaa. Tämä jälleenrakennusvuosista periytyvä yhteisöllinen ajattelu on unohtumassa ja ilmeisessä ristiriidassa sisältöjen yksityistämisen kanssa. Sisältöjä lahjoittaneiden alkuperäisen toivomuksen mukaan kulttuuriperinnön on oltava tulevaisuudessakin helposti kansalaisten saatavilla asuinpaikasta riippumatta.

Tekijänoikeuslakiin sisältyvä teos –valokuva –jako on keinotekoinen. Suurissa kuvayksiköissä on mahdotonta ratkaista teoskynnyksen täytyminen kuva kivalta. Tekijänoikeusneuvoston päätösten perustelut eivät myöskään vakuuta; juridisin perustein ei voida kiistatta päättää onko jonkin kuvan ilmaisu omaperäistä vai ei. Valokuvan kulttuurisen arvostuksen puutteesta kielii myös se, että taideteos-tavallinen kuva –jakoa ei ole yritettykään soveltaa muuhun kuvataiteeseen, jonka piirissä on tietysti omaperäisiä ja stereotyyppisiä teoksia. Jaottelusta pitäisi luopua ja suojata kaikkia valokuvia teoksina. Nykyisestä käytännöstä luopumisella olisi myös mitä todennäköisemmin luultua pienempi taloudellinen merkitys.

Vastauksia valittuihin, muistiossa esitettyihin kysymyksiin

2. Tämänhetkisten säännösten mukaan museo ei voi digitoida eli kopioida ja luovuttaa museon tilojen ulkopuolella työskentelevälle tutkijalle hänen työssään tarvitsemia kuvastoja. Niitä voi tarkastella vain museon tiloissa museon kuvaluetteloista. Museolla on oikeus kopioida aineistoja arkistohallintaa varten laissa olevan rajoitussäännöksen perusteella. Kaikki tutkijat eivät asu Helsingissä ja toisaalta museon resurssit eivät riitä työpöydän järjestämiseen monelle. Käytännössä tutkija tarvitsisi kuvat, asiakirjat ym. aineiston pakattuina tiedostoina.

3.-5. Lainsäädäntöä pitää kehittää ennen kaikkea sisältöjen tuottajan ehdoilla: on suojattava tekijän oikeuksia. Nyt laki painottuu suojaamaan tekijänoikeuksia mediateollisuuden tuotantotekijänä. Esimerkiksi äänilevyteollisuuden vaatimat suojat hankaloittavat muuta sisältötoimintaa, vaikka suurin ongelma on tämän teollisuuden kyvyttömyydessä mukautua kuluttajien uusiin käyttötapoihin. Nykykuluttajat ymmärtävät hankkineensa käyttöoikeuden johonkin sisältöön, kun teollisuus myy edelleen esinettä, jonne sisältö on pakattu ja sisällön avaaminen on rajoitettu tiettyihin teknisiin ympäristöihin. Lain ei pitäisi suojella taantuvaa toimintaa, vaan edesauttaa uusien toimijoiden ja toimintatapojen syntyä. Se lienee hyväksi sisällöillekin pitemmällä tähtäimellä.

67. DRM –järjestelmiä pitäisi kehittää esimerkiksi Tekes-hankkeina.

84. Arkistot, museot ja kirjastot ovat täynnä orpoja teoksia, koska esim. perhekuvien kuvaajat jäävät tavallisesti kirjaamatta. Näiden kuvien tekijänoikeuksia ei yleensä valvo kukaan. Tekijät ja perilliset katsovat että, kun kuva on lahjoitettu julkiseen kokoelmaan, se on kansallisomaisuutta. Orpojen teosten käyttö voidaan toteuttaa niin, että perustetaan rahasto, josta tekijänoikeuksien omistaja voi hakea korvausta julkisesta käytöstä.

91. Hyvin toimiva esimerkki aidatut puutarhat -tyyppisestä ratkaisusta on skotlantilaisten SCRAN-projekti (Scottish Cultural Resources Access Network), jonka tuloksena suuri osa kansallisesti merkittävää valokuva-aineistoa on saatettu verkon kautta kansalaisten ulottuville. Aineiston käyttö on vapaata mm. kouluille ja kaupallinen käyttö maksullista. SCRAN:in ja sen toteutukseen voi tutustua esimerkiksi osoitteissa:

<http://www.knaw.nl/ECPA/sepia/workinggroups/wp5/scran.html>

<http://www.scran.ac.uk/homepage/>

<http://www.cultivate-int.org/issue1/scran/>

96. ja 97. Opinnäytetyöt pitäisi ymmärtää aidatun puutarhan aineiston jatkojalostamiseksi ja näiden töiden pitäisi vastaavasti olla mahdollisimman helposti kaikkien saatavilla. Nykytilanteessa parasta olisi, että myös ne julkaistaisiin julkisessa tietoverkossa.

99. ja 100. Julkisissa kokoelmissa olevat teokset luetteloidaan, konservoidaan, kuvataan ja pitkäaikaissäilytetään julkisin varoin. Siksi teosten pitäisi olla verkon kautta kansalaisten katseltavissa ja käytettävissä. Tekijänoikeussäännökset rajoittavat käytön EU-alueelle ja tietoverkko on globaali, mutta voidaan hyvin ajatella näiden kokoelmien maailmanlaajuisen näkymisen olevan eurooppalainen sivistyksellinen panos maapalloistumisessa.